

ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ ЗЎРЛИК ИШЛАТИБ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШНИНГ ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ ТАВСИФИ (ТЕЗИС)

Нурманов Холбек Раҳматилла ўғли

*Тошкент давлат юридик университети "Жиноят қонунчилигини қўллаш назарияси ва амалиёти" йўналиши магистратура босқичи талабаси Gmail:
xolbek.nurmanov123@gmail.com*

Аннотация: Ўзгалар мулкини зўрлик ишлатиб талон-торож қилиш туфайли фуқаролар, давлат ва жамиятга миллионлаб зарар етказилмоқда. Шунинг учун бугунги кунда ўзганинг мулкини талон-торож қилиш жиноятларига қарши кураш, уларнинг сабабларини ўрганиш ва бундай жиноятларни содир этган шахсларга нисбатан одилona жазо тайинлаш, унга қарши кураш ҳозирги кунда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларининг олдида турган энг долзарб масалалардан биридир.

Калит сўзлар: босқинчилик, талончилик, товламачилик, талон тарож, ўзгалар мулки, зўрлик, объект, субъект, объектив томон, субъектив томон.

Талон-торож қилиш – ўзганинг мулкини ўзининг ёки бошқа шахсларнинг фойдаси учун, мулкдорга ёки ушбу мулкнинг бошқа эгасига зарар келтириб, қонунга хилоф тарзда ва ҳақ тўламай олиб қўйишдир. Зўрлик – бу ўзбошимчалик билан содир этиладиган хўрловчи, азобловчи, қонунга хилоф ҳаракатлардир. Ўзгалар мулкини талон-тарож қилишнинг умумий объекти бўлиб, мулкдор ёки мулк эгасининг субъектив мулкый ҳуқуқларини ва моддий неъматларни тақсимлаш тартибини белгиловчи мулкга доир ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Ўзгалар мулкини талон-тарож қилишга қаратилган барча жинoий қилмишлар мулкый муносабатларга тажовуз қилишдан иборат ҳисобланади. Мулкый талон-тарож қилишнинг қўшимча белгиларини тавсифловчи умумий объектлари давлат ёки жамоат мулки ёхуд хусусий мулкга мансуб бўлган мол-мулкларни ҳар қандай шаклда талон-тарож қилишнинг бевосита объекти ҳисобланади.

Олимларнинг фикрларида жисмоний дахлсизлик ёки эркинлик ва ҳаёт ёки соғлиқнинг хавфсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатларга ишоранинг йўқлигини зўрлик ишлатиб, тегишли равишда ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли бўлмаган ёки хавфли усулда содир этилган талончилик, товламачилик ва босқинчиликнинг объектлари етарли даражада чуқур таҳлил қилинмагани билан изохлаш мумкин.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

Мулкни зўрлик ишлатиб талон-тарож қилишнинг шакиллари ва турларига тўхталадиган бўлсак, у қуйидагилардан иборат булар:

- Босқинчилик
- Товламачлик
- Талончиликдан

Ғараз мақсадларда зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар орасида босқинчилик ўзининг ижтимоий хавфлилиги даражаси юқорилиги билан ажралиб туради. Мамлакатимизда инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда манфаатлари энг олий қадрият сифатида ҳимоя қилинаётган бир шароитда, жиноятчиликка, айниқса ғараз мақсадларда зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятларга қарши кураш масаласи ниҳоятда долзарб ҳисобланади. Босқинчилик хавфли қилмишлардан бири бўлиб, бундай жиноятни содир қилган шахс бирданига қонун билан кўриқладиган иккита ижтимоий муносабатга, яъни ўзганинг мулкига ва жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғига тажовуз қилади. Босқинчиликнинг муҳим хусусияти шундаки, айбдор мулкни эгаллаш мақсадида, мулк эгасининг ёки мулк учун моддий жавобгар шахснинг ёхуд мулкни талон-торож қилишига тўсқинлик қилган ёки тўсқинлик қилиш мумкин бўлган шахсларнинг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиш орқали ўзганинг мулкини эгаллашга қаратилган ҳаракатдан иборатдир.

Товламачилик – жабрланувчи ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиш, мулкига шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш ёхуд жабланувчи учун сир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш билан кўрқитиб ўзгандан мулкни ёки мулкнинг ҳуқуқни топширишни, мулкнинг манфаатлар беришни ёхуд мулкнинг йўсиндаги ҳаракатлар содир этишни талаб қилиш ёхуд жабрланувчини ўз мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқини беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қуйиш деб тушунсак бўлади. Умуман олганда, товламачилик мулкка қарши ғаразли ниятда зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлардан бири ҳисобланади. Товламачилик ғаразли мақсадда, мулкка қарши содир этиладиган жиноятлардан бўлиб, у ўзга шахснинг мулкнинг ҳуқуқини бузишдан ташқари шахснинг шаъни, кадр-қиммати, жабланувчининг ҳаёти ва соғлиғини хавф остида қолдирадиган тажовуз ҳисобланади. “Товламачиликнинг ижтимоий хавфлилиги хусусияти шундаки, у нафақат мулкка, балки мулкчилик манфаатларининг мустақил шакли сифатида намоён бўлувчи бошқа (жумладан, мажбурият юкловчи, мерос бўлиб ўтувчи, уй-жой каби) мулкнинг муносабатларга ҳам тажовуз қилишидан иборат”.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

Товламачиликнинг ижтимоий хавфли хусусияти унинг, нафакат, мулкка балки мулкый манфаатларнинг мустақил шакли сифатида намоён бўлувчи бошқа мулкый муносабатларга ҳам тажовуз қилишда намоён бўлади. Масалан, мажбурият юкловчи, мерос бўлиб ўтувчи, уй-жой билан боғлиқ мулкый муносабатлар.

Талончиликнинг бевосита объекти ўзганинг мол-мулкани муҳофаза қилишга қаратилган ижтимоий муносабатлар ва шу мулкка бўлган мулк ҳуқуқи ҳисобланади. Аммо, қонунчиликда белгиланишича, талончилик ҳаёт ва соғлиқ учун хавфли бўлмаган зўрлик билан ёки шундай зўрликни ишлатиш билан кўрқитиш ёрдамида амалга оширилиши мумкин бўлиб, алоҳида жинойт-ҳуқуқий муҳофаза ҳолларда факултатив объект жабрланувчининг соғлиғи ва дахлсизлиги ҳам бўлиши мумкин. Талончиликнинг предмети бўлиб, айбдор ҳақиқий ва фараз қилинган ҳуқуқлар асосида ҳам эғалиқ қилиши мумкин бўлмаган ўзганинг мулки ҳисобланади. Объектив томондан талончилик ўзганинг мол-мулкани очикдан-очик талон-торож қилишда ифодаланади. Мулкни очикдан-очик талон-торож қилиш усули иккита: объектив ва субъектив хусусиятларга эга. Очикдан-очик талон-торож қилишнинг объектив хусусияти айбдор томонидан ўзганинг мулкани мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ихтиёрида ёхуд муҳофазасида бўлган шахсларнинг, ўзганинг мулки талон-торож қилинаётганлигини англаб турган бегона кишиларнинг кўзи олдида талон-торож қилишда намоён бўлади. Очикдан-очик талон-торож қилишнинг субъектив хусусияти шундаки, талончи ўзганинг мулкани очик-ойдин талон-торож қилаётган вақтида ўзининг хатти-ҳаракатлари мулк эгаси томонидан ёхуд мол-мулк тасарруфида бўлган ёки бегона шахслар томонидан кузатиб турилганлигини англайди.

Талон-торож қилиш ўзгалар мулкани ўз фойдаси, бошқа шахслар фойдасига қонун хилоф тарзда ва бепул ўзига қаратиб олишдир. Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг Махсус қисми тегишли моддаларида кўрсатилган ҳамма жинойтлар қандайдир даражада давлат ёки жамоат манфаатларига ёки фуқароларнинг қонун билан кўриқланадиган ҳуқуқ ва эркинликларига қандайдир даражада зарар етказди. Шу сабабли мулкни талон-торож қилишнинг баъзилари содир этилиши натижасида наинки моддий зарар, балки шахсларнинг соғлиғига, руҳиятига, жисмоний дахлсизлигига ҳам маълум даражада зарар етказилиши жинойтларнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

Ўзгалар мулкига тажовуз қилувчи ўғрилиқ, талончилик ва босқинчилик таркиблари объектив томонининг мазмунини ёритиш имконини берувчи мулкни талон-торож қилишнинг асосий муаммолари каторига, биринчидан, талон-торож қилиш тушунчасининг мазмунини аниқлаш, иккинчидан, талон-торож қилишнинг яширин ва очикдан-очик, зўрлик ишлатиб ва зўрлик ишлатмасдан, жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли ёки хавфсиз усулда ёхуд у ёки бу турдаги зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб содир этилган турларини фарқлаш ва таърифлаш киради.

Талон-торож қилишнинг турли шакллари ва турларида тўғри қасднинг мазмуни муаммоси айбнинг мазкур тури белгиларини, биринчидан, талон-торож қилишнинг, босқинчилик ва товламачилиқдан ташқари, барча шакллари ва турлари учун умумий бўлган белгиларни, иккинчидан, уни талон-торож қилишнинг, босқинчилик ва товламачилиқдан ташқари, ҳар бир айрим шакли ва турига татбиқан индивидуаллаштирувчи белгиларини, учинчидан, босқинчилик жинояти таркибидаги белгиларини аниқлашдан иборатдир.

МДҲ ва Болтиқбўйи мамлакатлари қонун чиқарувчи органлари, Ўзбекистон Республикаси каби, товламачилиқни айнан мулкка қарши жиноят деб тан олиш йўлидан бордилар (Россия, Грузия, Латвия, Украина ва б.). Айрим давлатларда товламачилиқ таркиби, ўғрилиқ, талончилик, босқинчилик ва ҳ.к. билан бирга, мулкка қарши жиноятлар тўғрисидаги бобларга киритилган. Масалан, Эстония ЖКда товламачилиқ таркиби мулкка қарши бошқа талон-торож қилиш билан боғланган ва уни мазкур жиноят шаклларида бири сифатида тан олинган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

- 1.1. Mirziyoyev Sh.M., Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.
- 1.2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // 01.05.2023 – <https://lex.uz/docs/-6445145>
- 1.3. Rustambayev M.X. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 1. Darslik. 2-nashr, to‘ldirilgan va qayta ishlangan – T.: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018. – 441 bet.
- 1.4. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. Umumiy qism/M. Rustambayev. – Toshkent: “Yuridik adabiyotlar publish”, 2021. – 784 b.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

1.5. Зўрлик ишлатиб содир этиладиган талон-торож жиноятлари. Монография. Масъул мухаррир: ю.ф.н., доц. М.Усмоналиев. -Т.: ТДЮИ нашриёти, 2011.

1.6. Г.А.Кригер Квалификация хищени социалистического имущество. -М., 1981. с.135; Уголовное право. Часть особенная, М 1968. с. 137.

1.7. www.lex.uz

1.8. www.sud.uz